

Ольга Яблонська
кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри
української літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
o_jabl@ukr.net

ТВОРЧИСТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДІАСПОРНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Публікацію присвячено відтворенню специфіки вивчення життя і творчості Олени Пчілки в діаспорному літературознавстві. Закцентовано на таких підходах, як прочитання крізь призму домінанти ідеологічного критерію (Д. Донцов), біографічні (П. Одарченко) та культурологічні (Л. Дражевська) студії, залучення мемуарних матеріалів (С. Русова).

Ключові слова: історія діаспорного літературознавства; стаття; ідеологічний критерій; біографічні студії; культурологічні студії; мемуари.

Українське діаспорне літературознавство – невід’ємний складник літературної науки, в якому збережено плюралізм методологій і прагнення дошукатись іманентних законів літературного процесу. Попри переважно ускладнений доступ до архівних джерел, у текстах різних літературознавчих жанрах простежується ідея самодостатності літератури й наскрізні україноцентричні переконання. Ті письменники, чия творчість вульгарний соціологізм таврував визначенням «буржуазний націоналіст» (і це обумовлювало неухвагу підрадянських дослідників чи їхню упереджену оцінку), насамперед були в полі зору науковців націоналістичного спрямування. Серед таких авторів – і Олена Пчілка, якій у каноні підрадянського літературознавства відводилося тільки місце матері Лесі Українки.

У розвідці «Мати Лесі Українки (Олена Пчілка)», що увійшла до книги «Дві літератури нашої доби» (Торонто, 1958), Д. Донцов здійснив цілісний аналіз творчого доробку письменниці. Відомо, що цьому дослідженню передувала рання стаття «Олена Пчілка (спроба реабілітації)» [3], опублікована 1931 р. на сторінках «Літературно-наукового вісника» (Львів).

У статті, а потім і в розділі книги Д. Донцов наголосив на специфіці рецепції і контексту: «неоцінена за життя і часто висмівана короткозорим загалом» [3, с. 439]; «Критики не були ласкаві до неї, бо була вона в опозиції і до сучасного, духово скаліченого большевиками, і до вчорашнього, скаліченого царатом українства. Не любить її совітська критика, ні Єфремов за її “шовінізм” (очевидно “вузький”), ні Чикаленко, несправедливий до неї в

своїм “Щоденнику”. Але рацію їй признало в останнім розрахунку саме життя...» [3, с. 439].

Порівняно зі статтею, Д. Донцов на початку розділу книги (1958) додав міркування про те, що в Україні переважають типи «жінок-мужчин, ніж чоловіків-мужчин» [2, с. 154], і Олена Пчілка «належала якраз до цього типу жінок-мужчин, з твердим характером, невгнутими переконаннями» [2, с. 154]. Такі риси вдачі передала їй доньці, і Д. Донцов нагадує популярність хрестоматійного вислову І. Франка. Відтворюючи основи біографії Олени Пчілки, автор виокремлює місця Волині і Полісся як місця натхнення.

Д. Донцов провадить наскрізну думку, що «основна її ідея, ідея її життя й творчості, була – що і українське письменство, і українська політика – мусять вийти з зачарованого кола простонародности» [2, с. 156]. Розглядаючи проблематику прози Олени Пчілки, дослідник виокремлює таке питання, як «змаг активної одиниці з інерцією, з безрухом власної суспільності» [2, с. 158], – питання, популярне в західноєвропейській літературі і мало розроблене в українській літературі. Д. Донцов аналізує художні твори письменниці, її переклади і публіцистику, видавничу справу, а також її оцінку антиукраїнської діяльності В. Белінського, ініціативи чернігівської «Просвіти» святкувати ювілей Л. Толстого, ставлення до єврейського питання, публічні виступи, фольклористичну та етнографічну діяльність... У дослідженні простежується, що ідейний світ Олени Пчілки та Лесі Українки демонструють «вражаючу подібність думок, настроїв, тем, навіть окремих виразів...» [2, с. 171].

Актуальними залишаються висновки ідеолога українського націоналізму: «Всі погляди її – на російський лібералізм, соціалізм, на чужинецьких агентів російського наїзду на Україні, на культуру Московщини, – витримали огненну пробу життя і часу» [2, с. 175]; «В історії воюючого українства, і в галерії видатних українських жінок, – займе постать матері Лесі Українки одне з почесних місць» [2, с. 175].

Дослідження П. Одарченка примітні студіюванням біографії Олени Пчілки. І це не випадково, адже дослідник був знайомий із письменницею: «У 1919–1920 рр. П. Одарченко живе в Гадячому в будинку Драгоманових, де в той час мешкала Олена Пчілка. Вона проводить із ним тривалі розмови на літературні теми, дарує йому свою книжку “Дві п’єси для дитячого театру” з дарчим написом: “Вельмишановному Петрові Одарченку на добрий спомин про близьке сусідство. Прихильна Олена Пчілка, м. Гадяч, 1920, 10.V”» [15, с. 95]. Мабуть, починаючи з публікації «Деякі дати з молитовника П. Драгоманова» на шпальтах львівського часопису «Наші дні» 1943 р. [9], дослідник активно працює над цією проблемою. До видання О. Косач-Кривинюк «Леся Українка: Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970) увійшла його стаття «Мати Лесі Українки» [10]. У працях П. Одарченка, які побачили світ 1995 р. у київському видавництві «Смолоскип», вміщено розвідки, присвячені Олені Пчілці [11; 13]. До 150-річчя від дня народження видатної діячки української культури приурочено публікацію П. Одарченка на сторінках журналу ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України «Народна

творчість та етнографія» [8]. Предметом наукових зацікавлень є також вивчення ідей національного виховання Олени Пчілки, аналіз творів письменниці, присвячених дітям та юнацтву, ролі журналу «Молода Україна», який вона видавала [12].

На особливу увагу заслуговують праці Л. Дражевської, яка мала можливість спілкуватися з І. Косач-Борисовою, донькою Олени Пчілки [4–7]. Цій науковій проблемі присвячена стаття Т.Данилюк-Терещук «Культурологічні рефлексії Любові Дражевської: Олена Пчілка» [1].

Висвітленню творчої біографії Олени Пчілки у книзі С. Русової «Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети» (Вінніпег, 1945) передують зауваги про світогляд і безкомпромісність вдачі письменниці: «Вона не прощала мені моїх міжнародних звязів і симпатій, та московської мови, що я часто вживала. Я не погоджувалася з думками, що панували в її пресовому органі “Рідний Край”».

Але суд історії, історії усіх страждань українського народу виявив правдиву правоту її “шовінізму”, її впертої прямолінійности» [14, с. 51]. С. Русова недооцінює художню творчість Олени Пчілки, наголошуючи на важливості її громадської діяльності: «Вся сила, усе велике значіння Олени Пчілки – це її громадська постать на тлі українських настроїв, українських ситуацій 70 років минулого століття і перших 20 літ 20-го століття» [14, с. 53].

Думається, в українській діаспорній періодиці ще немало різнопланових матеріалів і досліджень, присвячених творчій діяльності Олени Пчілки. Ми ж мали на меті зацентувати на таких підходах діаспорного літературознавства, як прочитання крізь призму домінанти ідеологічного критерію (Д. Донцов), біографічні (П. Одарченко) та культурологічні (Л. Дражевська) студії, залучення мемуарних матеріалів (С. Русова).

Список літератури

1. Данилюк-Терещук Т. Культурологічні рефлексії Любові Дражевської: Олена Пчілка. *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки*: зб. наук. пр. за матеріалами Міжнародної наукової конференції в Мюнхені (3.04.2019 – 7.04.2019) / укл. і заг. ред.: Д. Блохин, М. Моклиця. Т. XI. Мюнхен; Тернопіль, 2019. С. 72–82.
2. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). *Донцов Д. Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України, 1958. С. 135–176.
3. Донцов Д. Олена Пчілка (спроба реабілітації). *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1931. Річник XXX. Т. CVI. Кн. V. С. 439–452.
4. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження. *Визначні жінки України*. [Б. м.]: Об'єднання Українських жінок на еміграції, 1950. С. 5–33.
5. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження. *Наше Життя*. 1991. Ч. 6. С. 3–6; Ч. 7. С. 5–7; Ч. 8. С. 7–9.
6. Дражевська Л. Старчиха у шовку (з оповідань І. П. Косач-Борисової). *Нові Дні*. Торонто, 1982. С. 389–390. С. 20.

7. Дражевська Л. Так жила Олена Пчілка. *Альманах Українського Народного Союзу 2003*. Парсіппані; Нью-Йорк: Свобода, 1999. С. 170–174.
8. Одарченко П. Видатна діячка української культури кін. 19 – поч. 20ст. (до 150-річчя від дня народження Олени Пчілки). *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 2–3. С. 3–15.
9. Одарченко П. Деякі дати з молитовника П. Драгоманова. *Наші дні*. Львів, 1943. Ч. 10. С. 11.
10. Одарченко П. Мати Лесі Українки. *Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк: Вид. Спілки «Гомін України», 1970. С. 888–891.
11. Одарченко П. Олена Пчілка і молодь. *Одарченко П. Українська література: збірник вибраних статей*. Київ: Смолоскип, 1995. С. 67–78.
12. Одарченко П. Олена Пчілка як дитяча письменниця. *Ми і наші діти: збірник 1. Дитяча література, мистецтво, виховання*. Торонто; Нью-Йорк: Об'єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Л. Глібова, 1965. С. 241–248.
13. Одарченко П. Славна дочка українського народу Олена Пчілка. *Одарченко П. Українська література: збірник вибраних статей*. Київ: Смолоскип, 1995. С. 46–66.
14. Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силюети. Вінніпег: Видано заходом Союзу Українок Канади, 1945. 106 с.
15. Яворівський В., Жулинський М., Дзюба І., Драч І., Брюховецький В., Погрібний А., Мовчан П., Зінкевич О., Костенко Л., Сивокінь Г., Чередниченко Д., Лупій О., Наєнко М., Астафев О., Гальченко С. Петро Одарченко [некролог]. *Слово і Час*. 2006. № 4. С. 95–96.

УДК 821.161.2'05.09:7.09

Ольга Яблонська,
кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри
української літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
o_jabl@ukr.net

Тетяна Поліщук,
магістрант кафедри української
літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
tania.dov2000@gmail.com

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ШАШКЕВИЧА